

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การปฏิรูปทางการเมืองอันนำไปสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีสาเหตุมาจากการซื้อสิทธิขายเสียง การทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งทำให้เกิดผลพวงภาวะวิกฤติทางสังคม แนวคิดการปฏิรูปทางการเมืองในยุคนั้นจึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน สถาบันพระปกเกล้า (2540, หน้า 132) ได้ให้ความหมายการปฏิรูปการเมืองไว้ว่า “หมายถึง การกำหนดโครงสร้างและระบบใช้อำนาจอธิปไตย เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิควบคุมและตรวจสอบได้อย่างแท้จริง” การมีส่วนร่วมของประชาชนมีนัยอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ การแสดงความคิดเห็นในการกำหนดบทบาทหน้าที่และกลไกของรัฐธรรมนูญ เป็นตัวแทนในการร่างรัฐธรรมนูญ ความคาดหวังจากประโยชน์ของรัฐธรรมนูญและความรู้สึกเป็นเจ้าของรักและหวงแหนรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

นับเป็นปฐมบทของการปฏิรูปการศึกษา โดยถูกกำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 43 ดังบทบัญญัติที่ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย...” มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ... พัฒนาวิชาชีพครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนดังปรากฏในมาตรา 46 ซึ่งระบุว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ...”

หลังจากนั้นนำไปสู่การออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งมีแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยการบูรณาการให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาและได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความรู้จริงของงาม ของบุคคล และสังคม โดยถ่ายทอด ความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสาน วัฒนธรรม การสร้างสรรค์ การจรรโลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากสภาพแวดล้อมมีสังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุน ต่อเนื่องตลอดชีวิต

ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก ดังนี้

1. เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
2. ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังได้ระบุไว้ว่า การจัดการเรียนรู้ เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ทุกสถานที่ที่มีการประสานความร่วมมือ กับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคล ในชุมชนทุกอย่าง เพื่อร่วมพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ ในการจัดทำหลักสูตร กำหนดไว้ว่า ให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทยความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อและให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวชุมชน สังคมและประเทศชาติ ดังนั้นการศึกษาความหมายใหม่ ตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ มีขอบเขตที่กว้างขวาง มิใช่เป็นเพียงการถ่ายทอดวัฒนธรรม แต่ผลที่เกิดจากระบวนการทั้งหมดมีจุดหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสังคมโดยรวม

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับการกระจายอำนาจไปสู่โรงเรียนและชุมชน ในการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็น (School – Base Management) อันประกอบด้วยหลักการสำคัญได้แก่ หลักการกระจายอำนาจ หลักการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง หลักการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้ประชาชนและหลักการบริหารจัดการตนเอง (อุทัย บุญประเสริฐ, 2545) การกระจายอำนาจดังกล่าวจะทำให้สถานศึกษามีความคล่องตัว มีอิสระและมีความเข้มแข็งในการบริหาร สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2548 หน้า 75)

โรงเรียนเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในสังคม มีหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ทั้งทางตรง ได้แก่ การจัดการศึกษาตามที่หลักสูตรกำหนด การจัดสาระที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และทางอ้อม ได้แก่ การประสานงานและบริการชุมชน ดังนั้นโรงเรียนจึงต้องปรับบทบาทภารกิจให้สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว

จากการประเมินผลการใช้หลักสูตรของกรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (2538, หน้า 84) ความร่วมมือที่โรงเรียนได้รับจากผู้ปกครองและชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือในการให้ทุนการศึกษา การเข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัด การบริจาคสิ่งของและวัสดุอุปกรณ์ การช่วยเหลือทางแรงงาน และอื่น ๆ เป็นลักษณะซึ่งเกิดจากการริเริ่มของโรงเรียนแต่เพียงฝ่ายเดียว ขาดการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและผลการประเมินหลักสูตร

ในปีต่อมา กรมวิชาการ (2545 หน้า 1) ยังพบว่า การกำหนดหลักสูตรจากส่วนกลางไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่น

หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งถือว่าเป็นหลักสูตรแกนกลางและสถานศึกษาจะต้องทำหลักสูตรของตนเองเรียกว่า หลักสูตรสถานศึกษา โดยเปิดโอกาสให้ผู้ปกครอง ชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน กำหนดควมวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตลอดจนกระบวนการเรียนการสอนร่วมกัน

ถึงแม้ว่าหลักสูตรจะเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ด้วยข้อจำกัดทางบริบทของโรงเรียนและชุมชน ยังพบว่า การพัฒนาหลักสูตรโดยกระบวนการยังมีส่วนน้อย การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นในรูปแบบที่สร้างขึ้นเองภายในขอบเขตโรงเรียน (School-base local curriculum) ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ครูและนักเรียนร่วมกันสร้างขึ้น เพื่อยืนยันให้นักเรียนนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้รับนำไปใช้ในชีวิตรจริง โดยใช้เนื้อหาในชุมชน ครูเป็นผู้ประมวลการสอน โครงการสอน เพื่อบูม่งให้สนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ การเรียนการสอนที่เกี่ยวกับท้องถิ่น จะเป็นลักษณะการจ้างผู้เชี่ยวชาญในท้องถิ่นมาสอน โดยใช้งบประมาณที่เรียกว่า “วิทยากรภายนอก” เมื่อจบหลักสูตรแล้วก็ถือว่าสิ้นสุดกระบวนการ

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นรูปแบบที่ใช้กันโดยทั่วไป ขาดความเชื่อมโยงกับชุมชน ไม่ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ขาดคุณค่าทางจิตใจในการเป็นเจ้าของหลักสูตรร่วมกัน ผลที่เกิดขึ้นหลักสูตรจะเป็นเพียงเอกสารที่ถูกกำหนดไว้ ไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่องและก่อให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ในชุมชน

สอดคล้องกับการศึกษาของชีวิน ชันธรรม (2547, หน้า 10) ซึ่งกล่าวว่า การศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาที่ขาดการผสมผสานกับความเป็นท้องถิ่น ทำให้คนเกิดความรู้สึกแปลกแยกจากชุมชน ไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนท้องถิ่น การเรียนส่วนใหญ่มุ่งความรู้เพื่อประโยชน์ในการนำกลับมาใช้ประกอบอาชีพของตนมากกว่า เป็นการมุ่งประโยชน์ใช้สอยเพื่อปัจเจกบุคคล ผลผลิตทางการศึกษาที่เป็นนักเรียนที่จบชั้นสูง ๆ จึงมักปฏิเสธชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ปฏิเสธอาชีพในชุมชน ทำให้ชุมชนไม่เข้มแข็งและเชื่อมโยงกับทักษะของสุรินทร์ จินตยวีร์ (2548, หน้า 20) ซึ่งกล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า “เป็นการจัดการศึกษาแบบไม่เอาจริงไม่ได้เห็นความสำคัญวิชาที่ให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์ถูกลดทอนความสำคัญลง แต่การมีหลักสูตรท้องถิ่นก็ถือว่าเป็นหลักการที่ดี แต่การปฏิบัติยังไม่ชัด ครูยังมีการสอนแบบเดิม คือให้ความรู้ ไม่ได้สอนกระบวนการให้ความรู้แก่เด็ก”

อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะพื้นที่เป็นแนวตะเข็บชายแดนติดกับประเทศพม่า ด้านทิศตะวันตก ลักษณะทางกายภาพ มีภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง มีความหลากหลายทางพันธุ์พืช

และธรรมชาติที่สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยวและศึกษาทางธรรมชาติ มีทรัพยากรที่สำคัญ คือ ถ่านหินลิกไนต์ ด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยประชากรหลายชนเผ่าที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของตนเอง ด้านประวัติศาสตร์มีหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งปรากฏหลงเหลืออยู่มากมายและมีความเป็นมาที่ยาวนาน ด้านความเป็นอยู่มีความกลมกลืน ระหว่างวิถีชีวิตของสังคมแบบดั้งเดิมและวิถีชีวิตที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีทั้งความขัดแย้ง ระหว่างฝ่ายผู้ใช้ทรัพยากรและฝ่ายอนุรักษ์ รวมทั้งองค์กรภายนอกเข้าศึกษาหาองค์ความรู้ในพื้นที่ อย่างหลากหลาย เป็นชุมชนที่กำลังเผชิญกับปัญหาความเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชนและ บุคคลภายนอกที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตในปัจจุบัน ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะอย่างไร ให้คนในชุมชนเข้าใจตนเองและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

จากประเด็นดังกล่าว จึงควรใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อหารูปแบบการพัฒนา หลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของท้องถิ่น โดยการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่ ในชุมชนสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน นำไปสู่การอนุรักษ์ เผยแพร่และส่งเสริม การท่องเที่ยว รวมทั้งสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

2. โจทย์และคำถามการวิจัย

- 2.1 จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้อย่างไร
- 2.2 คำถามการวิจัย
 - 1) กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นอย่างไร
 - 2) ชุมชนจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้อย่างไร
 - 3) กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างไร
 - 4) การอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำได้อย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในระดับสถานศึกษา
- 3.2 เพื่อส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
- 3.3 เพื่อใช้กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน
- 3.4 เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษาได้แก่ อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่

4.2 ขอบเขตด้านประชากร / กลุ่มเป้าหมาย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเลือกแบบเจาะจงโดยศึกษาจากโรงเรียนบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่เปิดสอน 3 ระดับได้แก่ ระดับอนุบาลศึกษา ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้นในการศึกษาจึงแบ่งตามระดับและช่วงชั้นเป็น 4 ระดับได้แก่

- 1) ระดับอนุบาลศึกษา (อ. 1 – อ. 3)
- 2) ระดับช่วงชั้นที่ 1 (ป.1 – ป. 3)
- 3) ระดับช่วงชั้นที่ 2 (ป.4 – ป. 6)
- 4) ระดับช่วงชั้นที่ 3 (ม.1 – ม. 3)

4.3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การประกอบอาชีพ การเมืองการปกครอง สังคม ศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยว อาหาร การละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยครั้งนี้มีนิยามศัพท์เฉพาะ ได้แก่

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การจัดทำหลักสูตรที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นในลักษณะการจัดทำเป็นแผนการเรียนรู้ที่สอดคล้องอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้และจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่

ชุมชน หมายถึง คณะครู นักเรียน คณะกรรมการสถานศึกษา องค์การชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น พระสงฆ์ ศิษย์เก่า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การที่องค์กรประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชนหรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการซึ่งประกอบด้วยหลักการ ได้แก่ การระดมความคิด การวางแผน การลงมือทำและการประเมินผลร่วมกัน

6. ประโยชน์ที่ได้รับ

การดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ได้แก่

- 6.1 ได้รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 6.2 ได้ข้อมูลบริบทของชุมชนทั้งด้านประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 6.3 ได้ทราบความต้องการของชุมชนในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนแหล่งวิทยาการในชุมชน
- 6.4 ได้พัฒนาบุคลากรของโรงเรียนให้มีความรู้ด้านการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นจนสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางหลักสูตร(Change Agent)
- 6.5 ได้แผนการจัดการเรียนรู้ด้านหลักสูตรท้องถิ่น
- 6.6 ได้สื่อการสอนประเภทหนังสือสำหรับเด็ก และ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ในลักษณะมัลติมีเดีย (E – Book Multimedia)
- 6.7 ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยผ่านกระบวนการกิจกรรมหลักสูตรท้องถิ่น
- 6.8 ได้อนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการนำมาจัดกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนและจัดทำเป็นแผนการเรียนที่สอดคล้องอยู่ในกลุ่มสาระต่างๆ มีการใช้แหล่งวิทยาการและครูภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 6.9 ได้เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการจัดทำเป็นสื่อและนำเสนอในรูปแบบ CD การเผยแพร่ทาง website การนำศิลปะพื้นบ้านไปแสดงในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
- 6.10 ได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนโดยการนำเสนอข้อมูล การเผยแพร่การแสดงในโอกาสต่างๆของชุมชน
- 6.11 นักเรียนและชุมชนเกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติ